

Χριστολογικές ἔριδες καὶ νέες αἱρέσεις στὰ χρόνια τῆς Μεταρρύθμισης

ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ θεολογικὲς ἔριδες πὺν ξέσπασαν μεταξὺ ἡγετικῶν προσώπων τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων θεολόγων μαρτυροῦνται ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἱστορικὰ βήματα τῆς Μεταρρύθμισης¹.

Στὴ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἐρίδων, ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Μεταρρύθμισης, συντέλεσαν διάφοροι λόγοι. Ὅρισμένοι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν ἡ ἀπόρριψη τῆς Ἰ. Παραδόσεως ὡς φορέα τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ θείας Ἀποκαλύψεως, ἡ ἀπουσία ἐκκλησιαστικῶν ἐρμηνευτικῶν κριτηρίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἡ ἀτομικὴ ἐπάρθεια καὶ ὁ προσωπικὸς φωτισμὸς ὡς θεμελιώδης ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων, οἱ μεσαιωνικὲς ρωμαιοκαθολικὲς πλάνες καὶ στρεβλώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, λατρείας καὶ ἠθους.

Στοὺς ἀνωτέρω λόγους θὰ πρέπει, ἐπίσης, νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ οἱ προσωπικὲς φιλοδοξίες διαφόρων παραγόντων, ὅπως καὶ οἱ ἐπιμέρους προσπάθειες δογματικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς νέας κίνησης μετὰ τὴν ἀπόρριψη τοῦ προγενέστερου σχολαστικοῦ ὑπόβαθρου.

Ἡ θέση τοῦ Λουθήρου, ὅπως μὲ σαφήνεια καταγράφεται στὰ Σμαλκαλδικὰ ἄρθρα², ὅτι τὸ Τριαδολογικὸ καὶ Χριστολογικὸ δόγμα δὲν ἀνήκουν στὰ ζητή-

1. Βλ. HEUSSI K., *Kompedium der Kirchengeschichte*, Tübingen 1976⁴, 296-297, 346-348. HÄGGLUND B., *Geschichte der Theologie. Ein Abriss*, München 1993², σσ. 186-189, 210-215. SEEBERG R., *Grundriss der Dogmengeschichte*, Leipzig 1901, σσ. 112-113. LOHSE B., *Epochen der Dogmengeschichte*, Münster - Hamburg 1994³, σσ. 170 -176.

2. Τὰ Σμαλκαλδικὰ ἄρθρα εἶναι κείμενο πὺν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Λούθηρο μὲ σαφῆ ἀντιρωμαιοκαθολικὸ χαρακτῆρα καὶ συγκαταλέγεται στὰ Συμβολικὰ κείμενα τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Βλ. VOLZ H., *Luther Schmalkaldische Artikel*, ZKG 68 (1957), 259-286. BITZER E., *Noch einmal. Die Schmalkaldischen Artikel*, ZKG 68 (1957), 287-294. LOHSE B., *Die ökumenische Bedeutung von Luthers Schmalkaldischen Artikeln*, στὸ *Kirchengemeinschaft - Anspruch und Wirklichkeit* στὸ *Festschrift für Georg. Kretschmar zum 60. Geburtstag*, (Hrsg): Hauschild-W.Dieter), Stuttgart 1986, σσ. 165-175.

ματα πού χωρίζουν και ως εκ τούτου δέν ὑπάρχει ἀφορομή ἢ περιεχόμενο διαφωνίας γι' αὐτά³, ἱστορικά δέν ἐπαληθεύτηκε μέσα στὸν χῶρο τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

Ἄν καὶ ἡ Μεταρρύθμιση ἔδωσε ἔμφαση ὄχι στὶς σχολαστικὲς διανοητικὲς λεπτολογίες ἢ στὶς διάφορες τάσεις προσέγγισης καὶ παρουσίας τῆς Χριστολογίας μεταξὺ τῶν σχολαστικῶν⁴, ἀλλὰ στὴν σωτηριολογικὴ τῆς διάσταση ὅπως αὐτὴ καταγράφεται στὴν Ἁγ. Γραφή⁵, δέν ἀπουσίασαν ἡ δημιουργία χριστολογικῶν ἐρίδων καὶ ἡ ἐμφάνιση νέων αἱρέσεων πού οὐσιαστικά ἀναβίωναν ἀρχαῖες αἰρετικὲς διδασκαλίες.

1. Οἱ χριστολογικὲς παράμετροι τῆς εὐχαριστιακῆς ἔριδας.

Ἡ εὐχαριστιακὴ ἔριδα⁶ εἶναι μία ἀπ'αὐτές, ἡ ὁποία ἂν καὶ σχετίζεται μὲ τὸ μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τὸν τρόπο παρουσίας τοῦ Κυρίου στὸ μυστήριό, θεμελιώθηκε καὶ συσχετίστηκε μὲ τὶς ἀντίστοιχες χριστολογικὲς ἀντιλή-

3. Βλ. *Articuli Smalcaldici, Prima pars, 4*, «*De his articulis nulla est inter nos et adversarios controversia, quum illos utrinque confiteamur; quamobrem non est neccese, ut pluribus iam de illis agamus*».

4. Γιὰ τὴν ἐν λόγῳ προβληματικὴ ἐπιλεκτικὰ βλ. PENIDO T. L., *Le role de l analogie en theologie dogmatique*, Paris 1931, σσ. 378-418. BORCHERT E., *Der Einfluss des Nominalismus auf die Christologie der Spätscholastik*, Münster i.W 1940. BACKES I., *Die christologische Problematik der Hochscholastik und ihre Beziehung zu Chalkedon*, στὸ Alois Grillmeier - H. Bacht, *Das Konzil von Chalkedon, Band II*, Würzburg 1953, σσ. 923-939. HAUBST R., *Das hoch und spätmittelalterliche Cur Deus homo*, στὸ *Münchener Theologische Zeitschrift* 6 (1955), 302-313. *Die Katholische Glaubenswelt, Band III*, Freiburg im Breisgau 1961, σσ. 38-55. KAISER PH., *Die Gott- menschliche Einigung in Christus als Problem der spekulativen Theologie seit der Scholastik*, München 1968.

5. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴ τὴν ἐκφράζει ἄριστα ὁ Μελάγχθωνας στὸ ἔργο τοῦ *Loci Communes* ὅπου ἀναφέρει ὅτι : «*Nam ex his proprie Christus cognoscitur, siquidem hoc est Christum cognoscere beneficia eius cognoscere, non quod isti docent eius naturas, modos incarnationis contueri. (...) Ita Christum, qui nobis remedii et, ut scripturae verbo utar salutaris vice donatus est, oportet alio quodam modo cognoscamus, quam exhibent scholastici*». Βλ. Philip Melancthon, *Loci Communes* 1521, Lateinisch - Deutsch (übersetzt von H.G. Pöhlmann), Gütersloh 1997², σ. 22. Πρβλ. PÖHLMANN H. G. - AUSTAB T. - KRÜGER FR., *Theologie der Lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1996, σσ. 90-91.

6. Βλ. BIZER F., *Studien zur Geschichte des Abendmahlstreites im 16 Jahrhundert*, Darmstadt 1962². BUHLER P., «*Der Abendmahlstreit der Reformatoren und seine aktuellen*

ψεις τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἔριδας καὶ ἰδιαίτερος τῶν Λουθήρου καὶ Ζβιγγλίου καὶ ἀντίστοιχων ὀπαδῶν τους⁷. Καὶ στὴν πρώτη φάση (1523-1528) καὶ στὴν δευτέρα φάση (1552-1574), δὲν ἔλειψαν ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ ἐκατέρωθεν ἀλληλοεκτόξευση κατηγοριῶν. Ἐνδεικτικὰ μόνον νὰ ἀναφέρουμε, ὅτι ὁ Λούθηρος ἐξίσωσε τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Ζβιγγλίου μὲ αὐτὲς τοῦ Νεστορίου⁸.

Ὁ Λούθηρος ἀπέρριψε ὄχι μόνον τὴ ρωμαιοκαθολικὴ σχολαστικὴ ἀντίληψη περὶ μετουσιώσεως καὶ τὴν *ex opere operatum* ἐνέργεια τῶν μυστηρίων, ἀλλὰ ἀρνήθηκε ταυτοχρόνως καὶ πολέμησε τὶς ἀντιλήψεις τῶν Κάρολσταν⁹, Ζβιγγλίου¹⁰ καὶ J. Oecampadius¹¹ κ.ἄ. ποὺ ἐρμήνευαν τὸ ρῆμα “ἐστὶ” τῶν Κυριακῶν λόγων συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ὡς “σημαίνει” καὶ θε-

Implikationen», *Theologische Zeitschrift* 35 (1979), σσ. 228-241. *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte*, Band 2, Göttingen 1998², σσ. 129-134. GAMBLE R. C., «Calvin's controversies», στὸ Donald K. McKim (Ed), *The Cambridge Companion to John Calvin*, Cambridge University Press 2004, σσ.193-196.

7. Βλ. KRETSCMAR G., «Luther und das altkirchliche Dogma», στὸ *Luther et la réforme allemande dans une perspective oekuménique*, (Αἱ Θεολογικαὶ Μελέται τοῦ Σαμπεζύ, 3), CHAMBESY - GEVEVE 1983, σσ. 290 - 291. Στὴν ἴδια συνάφεια ἐπισημαίνει ὁ κατηγορητὴς W. Joest: «Lag für die Lutheraner alles Gewicht darauf, in dem Menschen Jesus ganz und ohne Vorbehalt Gott selbst gegenwärtig zu haben, so hatte reformierte Theologie ein starkes Interesse an der Wahrung des Unterschieds des göttlichen von kreatürlichen Wesen, auch in der Person Jesu Christi (auf die Bedeutung dieser Differenz für die Frage der eucharistischen Realpräsenz werden wir im Zusammenhang der Abendmahlslehre eingehen)». Βλ. JOEST W., *Dogmatik, Band 1*, Göttingen 1989³, σ. 211.

8. Βλ. KRETSCMAR G., *Luther und das altkirchliche Dogma*, ὅπ.π., σσ. 283, 289. Στὴν ἴδια ἐργασία ὁ καθ. G. Kretzmar, τηρουμένων βεβαίως τῶν ἀναλογιῶν γιὰ τὸ βαθμὸ καὶ τὸν τρόπο ὁρθῆς κατανόησης τῆς ἀντίδοσης τῶν ιδιωμάτων ἀπὸ τὸ Λούθηρο, ἀναφέρει γιὰ τὸ Λούθηρο σὲ σχέση μὲ τὸ Ζβίγγλιο ὅτι: «Das Luther der Einheitschristologie Kyrill von Alexandrien näher stand als der Trennungs christologie eines Nestorius, ist sowieso auf der Hand» (σ. 291). Στὴν ἴδια συνάφεια ἐπισημαίνει καὶ ὁ καθ. B. Lohse: «In der Christologie folgte Zwingli nicht den Alexandrinern, sondern den Antiochenern und unterschied streng zwischen Christi Gottheit und Menschheit». Βλ. LOHSE B., *Epochen der Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σ. 174.

9. Βλ. LAU FR., *Luther*, Berlin 1959, σσ. 106-109.

10. Π.χ. Vom Abendmahl Christi, Bekenntnis, 1528, WA 26, 261-508. Ἐκτενῶς βλ. LOCHER G., *Die Zwinglische Reformation*, Göttingen 1979, σσ. 283-343. GRANE L., *Die Confessio Augustana*, Göttingen 1996⁵ σσ. 94-98. *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte*, ὅπ.π., σσ. 173-174.

11. Κυρίως στὸ ἔργο του: De genuina verborum Domini “Hoc est corpus meum” iuxta vetustissimos autores expositione liber, Basel 1525. *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte*, ὅπ.π., σ.201.

ωροῦσαν τὸ μυστήριον ὡς ἄπλὸ σύμβολο¹². Δεχόμενος τὴν πραγματικὴ παρουσία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ στὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο ἀντικατέστησε τὸν σχολαστικὸ ὄρο μεταουσίωση (Transubstantiation) ποῦ ἀπέριπτε, μὲ τὸν ὄρο Konsubstantiation ἢ Impanatio, στὴν προσπάθειά του νὰ ἐξασφαλίσει τὴν συνύπαρξη τοῦ Κυριακοῦ σώματος καὶ αἵματος μὲ τὰ εὐχαριστιακὰ εἶδη. Σὰν πρακτικὸ παράδειγμα χρησιμοποιοῦσε τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Ὑποστήριξε ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου παρίσταται ἀληθῶς¹³ στὴν Εὐχαριστία, χωρὶς νὰ μεταβάλλονται ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος πραγματικὰ σὲ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ παραμένοντας ὁ ἄρτος μεταλαμβάνεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀληθινὰ ἐν τῷ ἄρτῳ, ὑπὸ τὸν ἄρτο καὶ μετὰ τοῦ ἄρτου = in pane, sub pane, cum pane, ὅπως ἐπίσης τὸ αἷμα του, ἐνῶ ὁ οἶνος δὲν μεταβάλλεται, μεταλαμβάνεται ἀληθινὰ «ἐν τῷ οἴνῳ, σὺν τῷ οἴνῳ καὶ ὑπὸ τὸν οἶνον = cum vino, in vino, Sub vino), σύμφωνα μὲ τὴν τελικὴ διατύπωση τῆς προβληματικῆς ἀπὸ τὴν Formula Concordiae¹⁴.

Γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὁμως τὶς ἀντιλήψεις του προσπάθησε νὰ τὶς θεμελιώσῃ χριστολογικὰ. Ἔτσι ὑποστήριξε τὴν πανταχοῦ παρουσία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (*Ubiquitas corporis Christi*)¹⁵. Οἱ χριστολογικὲς διαστάσεις τῆς εὐχαριστιακῆς ἔριδας σχετίζονται μὲ τὴν ἐσφαλμένη κατανόηση καὶ ἐρμηνεῖα ἀπὸ τὸν Λούθηρο τῆς ἀντιδόσεως τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο φύσεων, ὡς συνέπεια τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως¹⁶.

12. Γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀντίθεσή του μὲ ὄσους θεωροῦσαν τὸ μυστήριον ἄπλὸ σύμβολο, χαρακτηριστικὸς ἔχει παραμείνει ὁ ἰσχυρισμὸς του: «προκειμένου νὰ πίνω ἄπλὸ κρασί μὲ τοὺς ἐνθουσιαστές θὰ προτιμοῦσα νὰ πῶ γνήσιο αἷμα μὲ τὸν Πάπα». Βλ. ALTHAUS P., *The Theology of Martin Luther*, (Tran. Rob. Schultz), Philadelphia 1996, σ. 375.

13. Βλ. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte, Band 3*, Freiburg im Br 1890², σ. 754. Ἐκτενῶς βλ. SASSE H., *This Is My Body. Luthers Contention for the Real Presence in the Sacrament of the Altar*, Minneapolis 1959.

14. Βλ. Formula Concordiae. II. Sol. Declaratio, VII. De Coena Domini, «*Quo significare volunt, etiamsi formis loquedi in pane, sub pane, cum pane quandoque utantur, tamen se propositionem...*».

15. Βλ. π.χ. Defensio verborum coenae, WA 23, 149. LOHSE B., *Epochen der Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σ. 174.

16. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Λούθηρου βλ. BAYER O., *Das Wort ward Fleisch. Luthers Christologie als Lehre von dem idiomenkommunikation*, στὸ *Scharbau Fr. O. (Hrsg), Jesus der Christus. Got für uns*, Erlagen 2003, σσ. 58-101.

Αυτό σημαίνει, ότι ενώ βάση της αντιδόσεως είναι η ύποστατική ένωση και η έξ αυτῆς περιχώρηση τῶν δυὸ φύσεων ὥστε τὰ ιδιώματα νὰ μεταδίδονται πραγματικὰ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι ἀπευθείας ἀπὸ τὴ μία φύση στὴν ἄλλη, ὁ Λούθηρος θεώρησε, ὅτι ἡ μετάδοση γίνεται ἀπὸ τὴ μία φύση ἀπευθείας στὴν ἄλλη καὶ κατέληξε νὰ ὀμιλεῖ γιὰ τὴν πανταχοῦ παρουσία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀποψη τοῦ Λουθήρου ἔχει ὡς τελικὴ συνέπεια νὰ ἀποδίδονται στὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ ιδιώματα τῆς θείας, ὅπως π.χ. ἡ πανταχοῦ παρουσία. Ἐπίσης, προσπάθησε νὰ θεμελιώσῃ καὶ ἀγιογραφικὰ τὶς θέσεις του ἐπικαλούμενος τά: *Ματθ. 28,18, Ἰωάν. 1,14, 5,27, 6,53, Κολ. 2,9, Φιλ. 2,9-10*. Ὁ Ζβίγγλιος ἀπέρριπτε κάθε ἰσχυρισμὸ γιὰ πραγματικὴ παρουσία τοῦ Κυριακοῦ σώματος στὰ εὐχαριστιακὰ δῶρα. Στὴ λουθηρανικὴ ἐκδοχὴ τῆς αντιδόσεως τῶν ιδιωμάτων, ὁ Ζβίγγλιος¹⁷ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀντέτασσαν τὸν ἰσχυρισμὸ, ὅτι τὸ περιορισμένο δὲν εἶναι δεκτικὸ τοῦ ἀπεριοριστοῦ (*finitum non capax infiniti*)¹⁸. Ἔτσι ὑποστήριζαν, ὅτι ἡ ἀναληφθεῖσα ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκεται μόνο στὸν οὐρανὸ στὰ δεξιὰ του Πατρὸς, καὶ ὄχι ταυτοχρόνως καὶ στὴ γῆ, καθὼς δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἡ πανταχοῦ παρουσία¹⁹.

Οἱ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας συζητήσεις μὲ τὶς ἀντίστοιχες χριστολογικὲς παραμέτρους τους θὰ ἐπαναληφθοῦν μὲ τὴν ἴδια ἔνταση κατὰ τὸ διάστημα 1552-1574 μὲ τὴ συμμετοχὴ σημαντικῶν θεολόγων καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὰς ὅπως π.χ. οἱ J. Brenz καὶ M. Chemniz²⁰. Ἡ δογματικὴ ἔριδα κατὰ τὸ χρονικὸ

17. Οἱ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀντιλήψεις τοῦ Ζβιγγλίου περιέχονται κατ' ἐξοχὴν στὰ ἔργα του: 1) *De vera et falsa religione commentarius*, 1525, στὸ *Corpus Reformatorum* 90, 773-820. 2) *Subsidium sive Coronis de eucharistia*, 1525, στὸ *Corpus Reformatorum* 91, 462-504. 3) *Eine klare Unterrichtung vom Nachmahl Christi*, 1526, στὸ *Corpus Reformatorum* 91, 789-862. Βλ. καὶ LOCHER G. W., *Die Zwinglische Reformation*, Göttingen 1979, σσ. 283-343.

18. Βλ. *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte*, ὅπ.π., σ. 185.

19. Βλ. RÖHLMANN H. G. - AUSTAD T. - KRÜGER F., *Theologie der Lutherischen Bekenntnisschriften*, ὅπ.π., σ. 164. ROHLS J., *Theologie Reformierter Bekenntnisschriften*, Göttingen 1987, σσ. 272-277.

20. Οἱ ἀπόψεις τοῦ J. Brenz ἐκφράζονται μὲ σαφήνεια στὸ ἔργο τοῦ “*De personali unione duarum naturarum in Christo*, Tuebingen 1561” καὶ τοῦ M. Chemniz στὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ “*De duabus naturis in Christo, de hypostatica earum unione, de communicatione idiomatum*, Iena 1570”. Πρὸβλ. SEEBERG R., *Grundriss der Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σ. 120. PREUS J. A., *The second Martin the life and theology of Martin Chemnitz*, Saint Louis 1994, σσ. 379-395 ὅπου καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

αυτό διάστημα θα όνομαστει Κρυπτοκαλβινισμός, άφ' ένός μέν γιατί ύπηρξε παρέμβαση του Καλβίνου, ό όποιος διατύπωσε τή δική του έκδοχή²¹, άφ' έτέρου δέ γιατί ό Μελάγχθων²² προσπάθησε νά μεσολαβήσει κατευναστικά για τή συμφιλίωση των δύο ομάδων μεταβάλλοντας τή σχετική διατύπωση του άρθρου 10 τής Αγούσταίας όμολογίας στην έκδοση του 1540²³ άφαιρώντας τήν καταληκτική πρόταση του άρθρου που έλεγε «*et improbant secus docentes = κάθε αντίθετη διδασκαλία άπορρίπτεται*».

Η πράξη αυτή άμφισβητούσε έμέσως τήν λουθηρανική έκδοχή τής Εύχαριστίας και κατ' έπέκταση τήν άμεσα συνδεδεμένη με τήν εύχαριστία αντίληψη περι τής πανταχού παρουσίας του σώματος του Κυρίου. Αυτό είχε ως συνέπεια οι άποδεχόμενοι τς αντίληψεις του Μελάχθονος νά όνομαστούν άπό τους άσθητους λουθηρανούς ως Κρυπτοκαλβινιστές ή Φιλιππιστές άπό τó όνομα του πρωτεργάτη τής προσπάθειας.

Ό άμεσος συσχετισμός τής εύχαριστιακής έριδας με τς προτεσταντικές χριστολογικές διατυπώσεις μαρτυρείται σαφέστατα στον Τύπο τής Συμφωνίας (Formula Concordiae). Στο έν λόγω συμβολικό κείμενο οι Λουθηρανοί θεολόγοι έπιχείρησαν νά προσδιορίσουν τς σχέσεις των ιδιωμάτων τόσο με τς φύσεις ή και τά ιδιώματα μεταξύ τους. Τó τελικό άποτέλεσμα αυτής τής διεργασίας ύπηρξε ή διατύπωση των λεγομένων «*ιδιωματικων προτάσεων*» (propositiones idiomaticae) που διακρίθηκαν σε τρεις κατηγορίες ή γένη²⁴.

Τό τρίτο²⁵ γένος άπ' αυτά όνομάστηκε «*γένος άξιωματικό*» (genus maiestaticum) σύμφωνα με τς προτάσεις του όποιου ιδιώματα τής θείας φύσης όπως ή πανταχού παρουσία, παγγνωσία κ.ά. είχαν μεταδοθεί στην ανθρώπινη φύση.

21. Βλ. Institutio Christianae Religionis 4, 17, 10-19.

22. Με σαφήνεια και συντομία οι θέσεις του Μελάχθωνα για τήν περι Ubiquitas θεωρία του Λουθήρου συνοψίζονται άπό τον HAGGLUND B., *Geschichte der Theologie*, Gütersloh 1993², σσ. 197-198.

23. Βλ. GRANE L., *Die Confessio Augustana*, Göttingen 1996³, σ. 93.

24. Βέβαια ή έν λόγω θεολογική διατύπωση και σχηματοποίηση έχει έμφανιστεί άρχικά άπό τον Martin Chemnitz τó 1570, με τó έργο του *De duabus naturis in Christo*, για τήν όποία παρατηρεί σχετικά ό Thrillhaas ότι: «*Sie hat vollends die Sache kompliziert, nachdem schon die communicatio idiomatum in bezug auf das Verhaltnis der Naturen untereinander eine Verschärfung der alten Thesen und eine Erschwerung der theologischen Verständigung gebracht hatte*». Βλ. THRILLHAAS W., *Dogmatik*, Berlin - New York 1980⁴, σ. 258.

25. Τά άλλα δυό γένη ήταν α) τó genus idiomaticum, και β) τó genus apotelesmaticum. Τό

Είναι εμφανές, ότι το genus maiestaticum σχετιζόταν άμεσα με τις αντίληψεις των λουθηρανών περι Ubiquitas corporis Christi, και άποτελοῦσε τὸ δογματικό ὑπόβαθρο πάνω στο ὁποῖο εἶχε στηριχθεῖ ὁ λουθηρανικός τρόπος κατανόησης καὶ ἐρμηνείας τῆς θείας Εὐχαριστίας, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐν λόγῳ διδασκαλία ἀπορρίφθηκε με πολὺ ἔντονο τρόπο ἀπὸ τοὺς καλβινιστὲς θεολόγους²⁶, γεγονός τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται καὶ στὶς σχετικὲς θεολογικὲς διατυπώσεις τῶν καλβινικῶν συμβολικῶν κειμένων²⁷.

Ἀντιθέτως, με τοὺς περὶ genus maiestaticum ἰσχυρισμοὺς τῶν λουθηρανῶν θεολόγων, οἱ καλβινιστὲς θεολόγοι ἀρνοῦνταν τὴν μετάδοση τῶν ιδιωμάτων τῆς θείας φύσεως ἀπ' εὐθείας στὴν ἀνθρώπινη. Στὴν ἴδια συνάφεια καὶ με ἀφορμὴ τὶς διαφορετικὲς χριστολογικὲς προϋποθέσεις δὲν ἔλλειψαν καὶ οἱ ἐκατέρωθεν κατηγορίες-μομφές ὅπου οἱ ἀπόψεις τῆς κάθε πτέρυγας, στὰ πλαίσια τῆς ἀντιπαράθεσης, ταυτίζονταν με ἀρχαῖες χριστολογικὲς αἱρέσεις²⁸.

Δὲν εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ διαπιστωθεῖ, ὅτι οἱ χριστολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Λουθήρου σχετικὰ με τὴν ἀντίδοση τῶν ιδιωμάτων, πὺν ὑπῆρξαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ διατύπωση τῆς διδασκαλίας του σχετικὰ με τὸ μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἶναι ἐσφαλμένες καὶ δηλωτικὲς περισσότερο σύγχυσης παρὰ ὀρθῆς κατανόησης²⁹. Ἡ λουθήρειος ἀποψη καταργεῖ τὴν ὀρθὴ κατανόη-

πρῶτο γένος ὀνομάστηκε “γένος ιδιωματικό” (genus idiomaticum). Σ' αὐτὸ ἐντάσσονταν οἱ προτάσεις κατὰ τὶς ὁποῖες τὰ ιδιώματα τῆς κάθε φύσεως ἀποδίδονται στο πρόσωπο. Τὸ δεύτερο γένος ὀνομάστηκε “γένος ἀποτελεσματικό” (genus apotelesmaticum) στο ὁποῖο ἐντάσσονταν οἱ λυτρωτικὲς ἐνέργειες πὺν ἀποδίδονται ἄλλοτε στὴ μιὰ καὶ ἄλλοτε στὴν ἄλλη φύση, πλὴν ὅμως ἐνεργοῦνται ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ πρόσωπο. Βλ. HIRSCH EM., *Hilfsbuch zum Studium der Dogmatik*, Berlin 1964⁴, σσ. 325-330.

26. Βλ. JOEST W., *Dogmatik, Band 1*, ὅπ.π., σ. 211 «Die Christologie der altreformierten Theologie hat sich in diesem Punkt von der lutherischen gertennt; sie lehnte das genus maiestaticum ab».

27. Βλ. ROHLS J., *Theologie reformierter Bekenntnisschriften*, ὅπ.π., σσ. 272 -277. GAMBLE R. C., *Calvin's controversies*, ὅπ.π., σσ. 194-195.

28. Πολὺ χαρακτηριστικὰ περιγράφει τὴν κατάσταση ὁ Th. Haering ὅταν λέγει: «Dem Vorwurf der Reformierten gegen die Lutheraner, Christus sei bei ihnen ein leeres Schauspiel, begebenete die Lutheraner mit dem gegen die Reformierten, dass der Logos ausserhalb des Fleisches, das Fleisch ausserhalb des Logos bleibe; dem Vorhalt monophysitischer oder gar doketischer Ketzerei mit dem der nestorianischen oder gar ebionitischen». Βλ. HAERING TH., *Der christliche Glaube. Dogmatik*, Stuttgart 1922², σ. 524.

29. Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ ΧΡ., *Συμβολική*, Θεσσαλονίκη 1963³, σσ. 206-209. ΤΣΕΛΕΠΙΔΗ Δ., *Ἡ σωτηριολογία τοῦ Λουθήρου*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 129-130. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΑΠ., *Ἐξηγήσεις καὶ παρεξηγήσεις στο ἔργο τῆς Θεολογίας. Συμβολική με στοιχεία Ἀπολογητικῆς*, Ἀθήνα 1992², σ. 126.

ση τῆς ἀντίδοσης τῶν ιδιωμάτων καὶ σὲ τελικὸ σκοπὸ ὁδηγεῖ στὴ σύγχυση τῶν δύο φύσεων καὶ ὄχι στὴν ἀλληλοπεριχώρησή τους.

2. Ὁ Κάσπαρ Σβένκφελντ (Caspar Schwenckfeld)

Ὁ Κάσπαρ Σβένκφελντ (1489-1561)³⁰ ἀνήκει στοὺς μεταρρυθμιστὲς ποὺ ἐργάστηκε γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Προτεσταντισμοῦ στὴ Σιλλεσία καὶ μὲ ποικίλες ἀφορμὲς συσχετίστηκε μὲ διάφορους προτεστάντες θεολόγους. Οἱ προσωπικὲς του ὅμως ἀντιλήψεις ἐδραζόμενες πάνω σὲ ἓνα περιέργο εἶδος μυστικισμοῦ θὰ τὸν ὁδηγήσουν σύντομα σὸ νὰ ἀπορρίψει τὴν ἐκκλησιαστικὴ Χριστολογία καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἐναντιωθεῖ στὶς περὶ δικαιοσύνης ἀντιλήψεις τοῦ Λουθήρου³¹, νὰ ἀπορρίψει τὸν νηπιοβαπτισμό κ.ἄ.

Ἡ δημοσιοποίηση τῶν ἀντιλήψεων του σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὶς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ μέσῳ τῶν διαφόρων ἔργων του προκάλεσαν ἔντονες ἀντιδράσεις μεταξὺ τῶν Λουθηρανῶν καὶ ὄχι μόνο. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς θὰ τὸν ὁδηγήσουν, ἀφ' ἑνὸς μὲν, νὰ μετακομίσει σὲ διάφορες πόλεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποστηρίξει τὶς χριστολογικὲς πλάνες του περαιτέρω μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμονή. Μετὰ τὸ θάνατό του (1561) οἱ ὀπαδοὶ του ὀργανώθηκαν σὲ ἰδιαίτερες κοινότητες καὶ ὀνομάστηκαν Σβένκφελδιανοί (Schwenckfeldianer)³².

Γιὰ τὸν Κάσπαρ Σβένκφελντ μεταξὺ Χριστοῦ καὶ Λόγου ὑπάρχει στενότερη σύνδεση. Ὁ Χριστὸς ἦταν ἓνας ἔνθεος ἄνθρωπος σὲ ἐνότητα μὲ τὴ θεία φύση. Ἦταν ἓνα ἐντελῶς νέο ὄν, ἓνα ὄν οὐράνιο καὶ ἀδιάφθορο ποὺ κατεῖχε τὴ θε-

30. Βλ. GRUTZMACHER R. H., *Schwenckfeld*, RE³ 18 (1906) 72-81. GORCEIX B., *La Christologie de Caspar Schwenckfeld*, RH Ph Rel 58 (1978) 217-220. SEQUENNY A., *The Christology of Caspar Schwenckfeld*, (trans: P. C. Erb - S.Nieuwolt), Levviston 1987. EBERLEIN P.G., *Ketzer oder Heiliger? Caspar Schwenckfeld, der schlesische Reformator und seine Botschaft*, Metzinger 1999. KUHN TH. K., *Caspar Schwenckfeld von Ossig, Reformatorischer Laientheologe und Spiritualist*, σὸ (Hrsg: M. H. Jung - P.Walter), *Theologen des 16 Jahrhunderts. Humanismus - Reformation- Katholische Erneuerung*, Darmstadt 2002, σσ. 191- 208.

31. Βλ. HIRSCH E., *Schwenckfeld und Luther*, τοῦ ἰδίου, *Lutherstudien* 2 (1954), 35-67.

32. Ὅπαδοί τῆς ἐν λόγῳ αἰρέσεως ποὺ ἀποδέχονται τὶς ἀπόψεις τοῦ Caspar Schwenckfeld εὐρίσκονται σήμερα στὶς Η.Π.Α καὶ ἀποτελοῦν τὴν «*The Schwenckfelder Church*». Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ. Α., Ἀρχιμ., *Ἡ Ὁρθοδοξικὴ ζωὴ ἐν Ἀμερικῇ*, (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς “Καινῆς Διδαχῆς”), ἐν Ἀθήναις 1920, σσ. 47-48. MEINHOLD P., *Ökumenische Kirchenkunde*, Stuttgart 1962, σσ. 430-431.

ϊκή δόξα και ἦταν φορέας τῆς θείας ἀλήθειας. Ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ δὲ δημιουργήθηκε, ἀλλὰ “γεννήθηκε” ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα. Ἡ σάρκα τοῦ Χριστοῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ δημιούργημα. Θεωροῦσε ἀτόπημα καὶ παράλογο νὰ δημιουργεῖ ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτό του.

Ἡ ἀνθρώπινη φύση του εἶχε συζευχθεῖ τὴν θεία, καθὼς ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ κατὰ κάποιον τρόπο κατῆλθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ διῆλθε ἀπλῶς ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία. Λόγω τῆς ταυτότητας τῆς ὑπόστασης τοῦ Χριστοῦ ἡ θεία φύση γεννήθηκε μαζί μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀπὸ τὴν Μαρία. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι κατὰ τὸν Σβένκφελντ ὄχι ἡ πραγματικὴ του ὑπόσταση, ἀλλὰ τὸ χρονικὸ του ἔνδυμα γιὰ ὅσο διάστημα κράτησε ἡ ταπεινώσή του.

Ὁ Χριστὸς ἦταν μία ἐντελῶς καινούργια ὕπαρξη, οὐράνια καὶ ἀφθαρτη. Στὸ ἱστορικὸ πεδίο ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀναπτύχθηκε προοδευτικά, ἐξυψώθηκε καὶ εἰσηλθε στὴ θεία δόξα. Ἡ ἀνάσταση λειτούργησε ὡς ἡ ἀφετηρία νὰ ὑπάρξει ἓνα εἶδος παγίωσης στὴ θεία δόξα πὸν κατέστη ἀμετάβλητη καὶ ταυτοχρόνως ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ μία μορφή συγχώνευσης ἀνθρωπότητας καὶ θεότητας, οὕτως ὥστε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ νὰ μὴν ἔχει σχέση ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικά του καὶ τὴν σύνθεσή του μὲ τὰ ἀνθρώπινα σώματα. Οἱ χριστολογικὲς ἀπόψεις τοῦ Σβένκφελντ ὀδήγησαν τὸν Λούθηρο σὺν τοῖς ἄλλοις νὰ τὸν κατηγορεῖ καὶ γιὰ Εὐτυχανισμό³³.

Ὁ Κ. Σβένκφελντ δὲ θὰ διστάσει νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέση Χριστολογίας καὶ θείας Εὐχαριστίας στὶς σχετικὲς ἔριδες πὸν εἶχαν προκύψει γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὸν πρῶτον Προτεσταντισμὸ. Οἱ δικές του ἀπόψεις ἦταν συνεπεῖς ὡς πρὸς τὶς προϋποθέσεις του. Στὸ μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Μὲ μία πρωτοφανῆ ἐριμηνευτικὴ κακοποίηση τοῦ Ἰωάν. 6,51 συσχέτιζε τὴν Εὐχαριστία μὲ τὴν προέλευση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν κάθοδο στὴ γῆ τῆς ἀνθρώπινης φύσης τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι ἡ θεία Εὐχαριστία κατανοοῦνταν ἀπὸ τὸν Σβένκφελντ ὡς ἓνα εἶδος θεοποίησης τῆς σάρκας τοῦ Χριστοῦ πὸν τρέφει μὲ πνευματικὸ τρόπο ἀπλῶς αὐτοὺς πὸν τὴ δέχονται.

Οἱ πλάνες τοῦ Σβένκφελντ σχετικὰ καὶ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμή, ὥστε τὸ ὄνομά του καὶ οἱ ὀπαδοί του νὰ ἀναφέρονται π.χ. τόσο στὴν ἐνάτη παράγραφο³⁴ τοῦ ἐνδέκατου κεφαλαίου τῆς Δεύτερης Ἐλβε-

33. Βλ. CHRISTIANI L., *Schwenckfeld Gaspard*, DTC 14, 1589.

34. Βλ. *Confessio Helvetica posterior*, 9: «*Et proinde Schwenckfeldii similibusque leptologorum inargutas argutiaw, intricatas, obscurasque, et parum sibi constantes hac de re dissertationes, haudquaquam probamus aut recipimus, neque Schwenckfeldianismus*».

τικῆς ὁμολογίας ὅσο καὶ στὸν Τύπο τῆς Συμφωνίας (Formula Concordiae)³⁵ μεταξὺ τῶν συγχρόνων χριστολογικῶν πλανῶν τῆς ἐποχῆς τους.

3. Οἱ Ἀναβαπτιστές

Οἱ Ἀναβαπτιστές³⁶ ὑπῆρξαν ἡ πλέον ἀκραία ἐκδήλωση καὶ ἐξτρεμιστικὴ τάση τοῦ Προτεσταντισμοῦ γιὰ μία ποικιλία θεμάτων καὶ ἀντιλήψεων. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ ἓνα ἕτερογενὲς συνοθύλευμα θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ πρακτικῶν ποικιλόμορφης προέλευσης³⁷, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀναγκάστηκαν νὰ ἀνταπεξέλθουν ὄχι μόνο καὶ οἱ τρεῖς ἡγετικὲς φυσιογνωμίες τῆς Μεταρρύθμισης ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβῖνος καὶ ὁ Ζβίγγλιος, ἀλλὰ καὶ πλήθη ἄλλων προτεσταντῶν θεολόγων.

Μεταξὺ τῶν Ἀναβαπτιστῶν ὑπῆρξαν καὶ τάσεις, οἱ ὁποῖες φρονοῦσαν κακῶς δοξα σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἢ γιὰ ἐπὶ μέρους πτυχές τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας Του³⁸. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ ἡγέτες τῶν Ἀναβαπτιστῶν³⁹, οἱ Ludwig Hatzer καὶ Johann Denk γνωστὸς καὶ ὡς Πάπας τῶν Ἀναβαπτιστῶν. Ἀρνοῦνταν τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ θεωρώντας Τον ἀπλῶς

35. Βλ. Formula Concordiae. I. Pars. Epitome, 12, II: «*Quod caro Christi per exaltationem eo modo omnes proprietates divinas acceperit, ut Christus, quatenus homo est, potentia, virtute, majestate, gloria Patri et τῷ λόγῳ per omnia, in gradu et statu essentiae omnino aequalis sit, ita ut iam utriusque in Christo naturae una sit essentia, eadem proprietates eadem voluntas eademque gloria, et quod caro Christi ad sacrosanctae Trinitatis essentiam pertineat*».

36. Βλ. SMITHSON R. J., *The Anabaptists: Their Contribution to our Protestant Heritage*, London 1935. DULMEN R. van, *Reformation als Revolution. Soziale Bewegung und religiöser Radikalismus in der deutschen Reformation*, München 1977. WILLIAMS G., *The Radical Reformation*, Kirksville 1992. SNYDER C. A., *Anabaptist History and Theology: An Introduction*, Kitchener Ontario 1995.

37. Παρατηρεῖ χαρακτηριστικὰ ὁ K. Heussi γιὰ τοὺς Ἀναβαπτιστές: «*Gedanken der verschiedenartigsten Herkunft begegnen sich in bunter Mischung: Mystisches, Chiliastisches, Pantheistisches, Sozialrevolutionares, kritische Gedanken der Scholastik des 14. und 15. Jhs., Ideen der Renaissance und der lutherischen und zwinglischen Reformation*». Βλ. HEUSSI K., *Kompendium der Kirchengeschichte*, ὅπ.π., σ. 326.

38. Βλ. HARNACK A. von., *Dogmengeschichte*, Tübingen 1991⁸, σ. 448. K. Heussi, *Kompendium der Kirchengeschichte*, ὅπ.π., σσ. 330-331.

39. Βλ. *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte*, ὅπ.π., σσ. 576-578.

ὡς ἓναν ἐξαιρετικῆς εὐσέβειας ἄνθρωπο, ὅπως ἀρνοῦνταν, ἐπίσης, καὶ τὴν ἀξία καὶ σπουδαιότητα τῆς σταυρικῆς Του θυσίας. Ὁ Χριστὸς ἦταν σωτῆρας μόνο ὡς ἓνα ἐξαιρετικὸ παράδειγμα ζωῆς βασιμμένο σὸ θεῖο θέλημα.

Στὰ ἴδια πλαίσια κινοῦνταν ἐπίσης καὶ ἄλλοι Ἀναβαπτιστές, ὅπως ὁ Ὁλλανδὸς Melchior Hoffman, πὸν ἀνήκε σὸυς πρωτεργάτες τῆς κίνησης καὶ ἐπαναλάμβανε τὶς περὶ τοῦ Χριστοῦ πλάνες τοῦ γνωστικοῦ Βαλεντίνου⁴⁰, ἀλλὰ καὶ ὁ Pietro Manelfi πὸν ὑποστήριξε, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεὸς, ἀλλὰ θεῖο πρόσωπο πὸν γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν Μαρία⁴¹.

Οἱ κακόδοξε ἀντιλήψεις τῶν Ἀναβαπτιστῶν μαρτυροῦνται καὶ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι διάφορα προτεσταντικὰ συμβολικὰ κείμενα καὶ λουθηρανικῆς καὶ καλβινικῆς κατεύθυνσης κάνουν εἰδικὴ ἀναφορὰ καὶ σ' αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις τους. Ἔτσι π.χ. βλέπουμε σὸ ἀρθρο 18 τῆς Βελγικῆς ὁμολογίας νὰ ἀπορρίπτεται ἡ ἀντίληψη ἄλλων Ἀναβαπτιστῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἔλαβε ἀνθρώπινη σάρκα ἀπὸ τὴ μητέρα Του. Στὸυς Ἀναβαπτιστὲς ἀναφέρεται, ἐμμέσως, καὶ ἡ παρ. 9 τοῦ 11ου κεφ. τῆς Δεύτερης Ἑλβετικῆς ὁμολογίας (*Confessio Helvetica posterior*) ὅπου συναπορρίπτονται μαζί μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Schwenckfeld καὶ οἱ ἀντιλήψεις «παρόμοιων σοφιστῶν» (*similiumque leptologorum*)⁴².

Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὶς χριστολογικὲς κακοδοξίες τῶν Ἀναβαπτιστῶν θὰ κάνει ὁμως ὁ Τύπος τῆς Συμφωνίας (*Formula Concordiae*)⁴³ ἐπιβεβαιώνοντας, ἀκριβῶς, ὅ,τι οἱ Ἀναβαπτιστὲς εἶχαν ναυαγήσει ὡς πρὸς τὴν πίστη καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορὰ σὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τόσο ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴ καὶ ὁμολογία τῆς θεότητάς Του, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴ θεώρηση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, καθὼς ἀρνοῦνταν τὴν κατὰ σάρκα γέννησή Του καὶ τὴν πρόσληψη ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπὸ τὴ Θεοτόκο.

40. Βλ. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte, Band 3*, ὅπ.π., σ. 664.

41. Βλ. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte, Band 3*, ὅπ.π., σ. 664.

42. Βλ. *Confessio Helvetica posterior*, 11, 9, «*Et proinde Schwenckfeldii similiumque leptologorum inargutas argutias, intricatas, obscurasque, et parum sibi constantes hac de re dissertaciones, haudquaquam probamus aut recipimus, neque Schwenckfeldiani sumus*». Πρβλ. ROHLS J., *Theologie Reformierter Bekenntnisschriften*, ὅπ.π., σ. 122.

43. *Formula Concordiae*, I. Pars, Epitome 12, 1-2. I. «*Quod Christus carnem et sanguinem suum non e Maria virgine assumerit, sed e coelo attulerit*». II. «*Quod Christus non sit verus Deus sed tantummodo ceteris sanctis sit superior, quia plura Spiritus Sancti dona acceperit, quam alius quispiam homo sanctus*».

Τις κακόδοξες χριστολογικές αντιλήψεις τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τὴν εὐρύτερη διάδοσή τους προϋποθέτει καὶ τὸ ἄρθρο 2 ἐκ τῶν 39 ἄρθρων τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας⁴⁴, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σαφῆ ἔκφραση τοῦ δογματικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς ἐντὸς τοῦ εὐρύτερου χώρου τῆς Μεταρρύθμισης.

4. Ὁ Μιχαὴλ Σερβέτος

Ὁ Μιχαὴλ Σερβέτος (1511-1553) ὑπῆρξε ἰσπανικῆς καταγωγῆς ἀντιτριαδικὸς αἵρετικὸς τῶν χρόνων τῆς Μεταρρύθμισης⁴⁵. Ἔγινε γνωστὸς στὴν ἐποχὴ του α) γιὰ τὴν ἐξαιρετικῶς ἐπιθετικὴ στάση του ἀπέναντι στοῦ μυστήριου τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τὴν σχετικὴ διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, β) λόγω τῆς σφοδρῆς ἀντίθεσής του καὶ τῆς πολλαπλῆς ἀντιπαράθεσής του μὲ τὸν Ἰωάννη Καλβῖνο⁴⁶ καὶ γ) γιὰ τὸν οἰκτρὸ θάνατό του, καθὼς καταδικάστηκε στὴ Γενεύη νὰ καεῖ ζωντανός, γεγονός τὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα στίς 27-10-1553⁴⁷.

Ὁ ἀνιτριαδικὸς θέσεις⁴⁸ τοῦ Σερβέτου ἔγιναν δημοσίως γνωστὲς μὲ τὰ ἔργα τοῦ α) *De Trinitatis erroribus, libri septem. Per Michaellem Serveto, alias*

44. Βλ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ Κ., *Τὰ 39 ἄρθρα τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ὁρθοδόξου Συμβολικῆς παραδόσεως*, Ἀθήνα 1982, σ. 119.

45. Βλ. BAINTON R. H., *Michael Servetus. Two Treatises on the Trinity*, Harvard University Press, Cambridge Mass 1932. Τοῦ ἰδίου, *Hundred Heretic. The Life and Death of Michael Servetus*, Boston 1960. FULTON J. F., *Michael Servetus, Humanist and Martyr*, New York 1953. FRIEDMANN J., *Michael Servetus*, στὸ GRESCHAT M. (Hrsg), *Die Reformations Zeit II*, Stuttgart 1981, σσ. 241-253.

46. Ὁ Καλβῖνος χαρακτηρίζε τὸν Σερβέτο ὡς “παράφρονα” (Institutio 1,13,22) καὶ “δηλητηριῶδες τέρας” (Institutio 2,14, 5). Μὲ ἀφορμὴ τὴν σκληρὴν στάση τοῦ Καλβίνου καὶ ἐναντίον τοῦ Σερβέτου ὁ Richard C. Gamble προσπαθεῖ νὰ διασκεδάσει τίς ἀρνητικὲς ἐντυπώσεις πού δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν σκληρότητα τοῦ Καλβίνου ἐπισημαίνοντας τὰ ἑξῆς: «Calvin had him executed because of either jealousy or religious fanaticism on the same level as any current Ayatollah. This vision of the circumstances, although popular, is false». Βλ. GAMBLE. R. C., *Calvin's controversies*, ὄπ.π., σ. 197.

47. Βλ. HALDAS G., *Passion et mort de Michel Servet: chronique historique et dramatique*, Lausanne 1975.

48. Στὶς πλάνες τοῦ Σερβέτου ἀναφέρεται ἐκτεταμένα ὁ Ἰ. Καλβῖνος. Βλ. *Corpus Reformatorum* 36, 453-644. Ἐπίσης, ὁ Ἰ. Καλβῖνος κάνει ἐκτενὴ ἀναφορὰ καὶ ἀναίρεση χριστολογικῶν πλανῶν τοῦ Σερβέτου στὸ *Institutio Christianae Religionis*, 2, 14, 5-8, (übersetzt und bearbeiter von Otto Weber), Neukirchener 1997^ο, σσ. 302- 306.

Reves ab Aragonia Hispanum. Anno M.D. XXXI. Haguenau 1531⁴⁹, και β) Dialogorum de Trinitate libri duo. De Iustitia regni Christi, capitula quatuor, per Michaellem Serveto, alias Reves, ab Aragonia Hispanum, Haguenau, Dialogorum de Trinitate libri duo. De Iustitia regni Christi, capitula quatuor, per Michaellem Serveto, alias Reves, ab Aragonia Hispanum, Haguenau 1532⁵⁰.

Ὁ Ἰωάννης Καλβίνος ἀναφέρει, ὅτι ἡ λέξις Τριάδα ἦταν τόσο μιστὴ στὸ Σερβέτο, ὥστε κατηγοροῦσε ὄλους ὅσους πίστευαν στὴν Ἁγ. Τριάδα ὡς “ἄθεους”⁵¹. Τὸν χριστιανισμὸ τὸν κατανοοῦσε μέσῳ νεοπλατωνικῶν καὶ πανθειστικῶν προϋποθέσεων⁵².

Θεωροῦσε ἀνύπαρκτη καὶ ἀντίθετη στὴν Ἁγ. Γραφή τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλία, καθὼς στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ φανερῶνεται ἀποκλειστικὰ ὁ αἰώνιος Θεὸς Πατὴρ, παρουσιάζοντας ἔτσι μιὰ ἐκπληκτικὴ ὁμοιότητα μὲ τὶς αἰρετικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου Τροπικοῦ Μοναρχιανισμοῦ (Modalismus)⁵³. Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἀρχίζει ἀποκλειστικὰ μόνο τὴν στιγμή τῆς γεννήσεώς του, γι’ αὐτὸ ὑπῆρξε, ὄχι βέβαια Θεὸς σεσαρκωμένος, ἀλλὰ ἀπλῶς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φανέρωση τοῦ αἰώνιου Θεοῦ.

Βασικὴ του ἀρχὴ ἦταν ἡ πεποίθησή του, ὅτι ὁ Χριστὸς τῶν Εὐαγγελίων ἦταν ριζικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὴν πίστη στὸ Χριστό, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ στὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, τὴν ὁποία τὴν χαρακτήριζε ὡς “σοφιστεία”. Στὰ ἴδια πλαίσια τοῦ ἦταν ἐξίσου ἀδιανόητη καὶ ἡ χριστολογικὴ διδασκαλία τῆς Χαλκηδόνος⁵⁴.

5. Οἱ Σωκινιανοὶ

Μέσα στὸ πλῆθος τῶν θεολογικῶν τάσεων ποὺ παρουσιάστηκαν στὴν ἀπαρχὴ τοῦ Προτεσταντισμοῦ παρουσιάστηκαν καὶ οἱ ἀκραῖες τάσεις τῶν διαφόρων

49. Ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου βλ. WILBUR E. M. (transl.), *On the Errors of the Trinity. Seven Books. By Michael Serveto, alias Reves, a Spaniard of Aragon MDXXXI. In The two treatises of Servetus on the Trinity*, Cambridge: Harvard University Press 1932.

50. Τὰ ἀντιτριαδικὰ ἔργα τοῦ Μ. Σερβέτου, *De Trinitatis erroribus libri septem, 1531. Dialogorum de Trinitate libri duo, 1532, De Iustitia regni Christi, capitula quatuor 1532*, ἐπανεκδόθηκαν τὸ 1965 στὴ Φρανκφούρτη ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Minerva G.m.b.H.

51. Βλ. *Institutio Christianae Religionis*, 1,13,22.

52. Βλ. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Band 3, ὅπ.π., σ. 664, ὑπόσ. 7.

53. Βλ. DEMBOWSKI H., *Einführung in die Christologie*, Darmstadt 1987², σσ. 147-148.

54. Βλ. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σ. 665, ὑπόσ. 2.

ἀντιτριαδικῶν⁵⁵. Μεταξὺ τῶν πλέον γνωστῶν ἀντιτριαδικῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ Σωκινιανοί⁵⁶. Ἡ ἐν λόγῳ ἀντιτριαδικὴ κίνησις πού δραστηριοποιήθηκε σὲ διάφορες χῶρες πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς θεῖο καὶ ἀνιπιὸ Λαίλιο καὶ Φαῦστο Σωκίνο ἀπὸ τὴν Σιέννα τῆς Ἰταλίας. Οἱ τριαδολογικὲς καὶ χριστολογικὲς ἀντιλήψεις τῶν πρωτεργατῶν τῆς κινήσεως καταγράφονται τόσο στὰ κείμενα τοὺς⁵⁷, ὅσο καὶ στὶς διάφορες κατηχήσεις πού συντάχθηκαν τότε κατὰ τὴν συνήθεια τῆς ἐποχῆς.

Βασικὸ κείμενο εὐρύτερης ἀποδοχῆς τῆς ἐν λόγῳ ἀντιτριαδικῆς κινήσεως ὑπῆρξε ἡ “*Κατήχησις τοῦ Ρακῶβ*” (Catechismus Racoviensis) πού συντάχθηκε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1605-1608. Ἀρχικὰ ἐκδόθηκε στὰ Πολωνικά καὶ τὸ 1609 στὰ Λατινικά καὶ Γερμανικά⁵⁸. Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴν Κατήχησις τοῦ Ρακῶβ εἶχε προηγηθεῖ μία ἀκόμη κατήχησις πού εἶχε συγγράψει ὁ Σωκινιανὸς ἱεροκέρυκας Georg Scomann καὶ εἶχε ἐκδοθεῖ τὸ 1574. Ἡ ἐν λόγῳ κατήχησις ἐπιγράφεται «*Catechesis et confessio fidei coetus in nomine I.C. Domini nostri crucifixi et resus citati, Anno nati J. C. Filii Dei, 1574*».

Στὴν κατήχησις αὐτὴ τὸ περὶ Θεοῦ κεφάλαιο ἦταν γενικὸ χωρὶς ἀναφορὰ στὴν Ἁγία Τριάδα, ἀλλὰ μὲ ἀναφορὰ μόνον στὶς θεῖες ιδιότητες π.χ. παντοδυναμία, ἀθανασία κ.ἄ. Ἡ παρουσίασις τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ βασιζόταν μόνον σὲ βιβλικὲς ἐκφράσεις χωρὶς νὰ γίνεται χρῆσις τῆς καθιερωμένης ἐκκλησιαστικῆς ὀρολογίας. Ὁ Χριστὸς χαρακτηρίζονταν ὡς Μεσίτης τὸν ὅποιο ὁ Θεὸς τὸν κατέστησε Κύριο καὶ Χριστό. Παρουσιάζεται ὡς ὁ μεγαλύτερος καὶ πληρέ-

55. Ὁ A. von Harnack ἐπισημαίνει, ὅτι οἱ ἀντιλήψεις ὀρισμένων ἀντιτριαδικῶν τὴν ἐποχὴ τῆς Μεταρρύθμισης σχετίζονταν μὲ τὶς θέσεις τῶν ἀρχαίων Θεοδοσιανῶν. Βλ. A. von Harnack, *Dogmengeschichte*, Tübingen 1991⁷, σ. 449.

56. Βλ. CHRISTIANI L., *Socinianisme*, DTC 14, 2326-2334. HARNACK A. von., *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σσ. 675-678. KOT S., *Socinianism in Poland*, Boston 1957. WRZECIONKO P., *Die Theologie des Racower Katechismus*, στὸ *Kirche im Osten* 6 (1973), 73-116. KENT J. H. S., «The Socinian Tradition», *Theology* 78 (1975), σσ. 131-140.

57. Σὲ αὐτὰ ἀνήκουν π.χ α) Faustus Socinus, *Summa Religionis Christianae*, Racoviae 1611, β) τοῦ ἰδίου, *Christianae religionis brevissima Institutio*, Racoviae 1618, γ) Chph. Ostorodt, *Unterrichtung von den vornehmsten Hauptpunkten der christliche Religion*, Racoviae 1604 δ) Valentinus Smalcus, *De divinitate J. Christi*, Racoviae 1608.

58. Ἡ Κατήχησις τοῦ Ρακῶβ μὲ ἐκτενέστατη ἱστορικὴ εἰσαγωγή μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ λατινικά στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν Thomas Rees καὶ ἐκδόθηκε στὸ Λονδίνο τὸ 1818. Τὸ ἐν λόγῳ κείμενο ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὴν Christian Educational Services τὸ 1994. Βλ. REES T., *The Racovian Catechism*, Christian Educational Services, Indianapolis 1994.

στερος τῶν προφητῶν, ὁ ἀγιότερος τῶν ἱερέων καὶ ὁ ἀνυπέρβλητος βασιλιᾶς, ὁ ὁποῖος δημιούργησε ἕνα νέο κόσμο. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα χαρακτηρίζονταν στὴν κατήχηση ὡς δύναμη τοῦ Θεοῦ⁵⁹.

Ἐκτενῶς, βεβαίως, οἱ κακόδοξες χριστολογικὲς ἀντιλήψεις τῶν Σωκινιανῶν καταγράφονται στὴ Sectio IV τῆς Κατήχησης τοῦ Ρακῶβ ποὺ ἀναφέρεται στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Σωκινιανοὶ ἀρνοῦνταν ἀπεριφράστως τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ καθὼς ὑπῆρξαν ἀρνητὲς καὶ πολέμιοι τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγ. Τριάδος⁶⁰. Ὁ Χριστὸς γι' αὐτοὺς ἦταν ὄχι Θεὸς ἀλλὰ “purus et vulgaris homo”⁶¹.

Ἡ Κατήχηση τοῦ Ρακῶβ δομεῖ τὴ διδασκαλία τῆς σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ σὲ δυὸ μέρη. Τὸ ἕνα ἀφορᾷ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἄλλο τὴν ἀποστολὴ Του. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ἔνωση τῶν δυὸ φύσεων στὴν ὑποστάση τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι γιὰ τοὺς Σωκινιανοὺς ἀδύνατη, ἀντιβιβλικὴ καὶ ἀντίθετη στὴ λογικὴ⁶².

Ἡ ἀγιογραφικὴ ἐπιχειρηματολογία τῆς ἐν λόγῳ κατήχησης σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δομεῖται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος ἀναφέρουν, ὅτι κατὰ τὴν Ἁγ. Γραφὴ ὑπάρχει μόνον ἕνα πρόσωπο ποὺ ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι Θεός, τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ Πατέρα.

Στὸ δεύτερο μέρος, ὅτι ἡ Ἁγ. Γραφὴ τονίζει πὼς ὁ Χριστὸς ἦταν μόνον ἄνθρωπος μὲ ἐπίκληση τῶν χωρίων π.χ. Α΄ Κορ. 15,21 καὶ Α΄ Τιμ. 2,5. Ὑπάρχουν, ὅμως, κάποια στοιχεῖα ποὺ τὸν διαφοροποιοῦν ὡς ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτὰ εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ γέννησή του ἀπὸ Παρθένον μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου - ὄχι τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ὁ ἐφοδιασμός

59. Βλ. FOCK O., *Der Socinianismus nach seiner Stellung in der Gesamtentwicklung der christlichen Geistes nach seinem historischen Verlauf und nach seinen Lehrbegriff*, Kiel 1847, σσ. 152-153. Πρὸβλ. HAGENBACH K. R., *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Leipzig 1867^s, σ. 535.

60. Τίς πλάνες τῶν Σωκινιανῶν περὶ τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ τοῦ Χριστοῦ τίς συνοψίζει, στὰ πλαίσια τῆς καταδίκης τους, ἡ βούλα τοῦ Πάπα Παύλου IV, «*Cum quorundam hominum*», τῆς 7-8-1555. Ἡ καταδίκη τῶν Σωκινιανῶν πλανῶν ἐπαναλήφθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς Πάπες Πίο V τὸ 1568 καὶ Κλήμη τὸν VIII τὸ 1603. Βλ. DENZINGER H. - HÜNERMANN P., *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, 37ῆ ἔκδ., Freiburg im Br-Basel-Rom-Wien 1991, 1880.

61. Κατὰ τὸν Hermann Dembowski στὶς περὶ τοῦ Χριστοῦ θέσεις τῶν Σωκινιανῶν ἔχουμε ἐπανεμφάνιση τῶν ἀπόψεων τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων. Βλ. DEMBOWSKI H., *Einführung in die Christologie*, ὅπ.π., σ. 148.

62. Βλ. Catechismus Racoviensis, qu. 144. KENT J.H., *The Socinian Tradition*, ὅπ.π., σ. 135-136.

του από τὸν Θεὸ Πατέρα ἐν χρόνῳ μὲ ὑπερφυσικὲς δυνατότητες καὶ θεῖες δυνάμεις, ἡ τέλεια ἀγιότητά του νοουμένη ἠθικῶς, ἡ ὑπακοὴ στοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός. Στὰ ἴδια πλαίσια πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὸν ἰσχυρισμὸ τους σχετικὰ μὲ τὸ Ἰωάν. 1,1 ὅπου τὸ “Λόγος” ἐρμηνευόταν, ὅτι ὁ Θεὸς Πατέρας τὸν ἔκανε Λόγο του, δηλαδή ἀποκάλυψη τοῦ θελήματός του μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων⁶³.

Στὸ τρίτο μέρος, κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφὴ ὅ,τι ἔχει ὡς ἄνθρωπος τὰ ἔχει ὡς δῶρο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Πατέρα. “Ὅλα αὐτὰ μετὰ τὴν ἀνάσταση τὸν ἀνύψωσαν στὴ θεία μεγαλειότητα καὶ δόξα, γι’ αὐτὸ τοῦ ἀρμύζει λατρεία, πλὴν ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικῆς τάξης καὶ βαθμοῦ καὶ μικρότερη ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὴν ὀφειλόμενη στὸν ὕψιστο Θεὸ Πατέρα.

Ἡ σωτηρία διὰ τοῦ Χριστοῦ καταβιβάζεται σὲ ἀπλὴ ἠθικολογία καθὼς κέντρο της δὲν ἀποτελεῖ τὸ σωτηριολογικὸ ἔργο⁶⁴ τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ τὸ ἐξαιρετὸ ἠθικὸ παράδειγμά του⁶⁵. Ἡ ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ στοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατέρα, ἡ ἀνάστασή του καὶ ἡ ἀθανασία ποῦ τοῦ χαρίστηκε τὸν καθιστοῦν πρότυπο ἀσφαλοῦς μίμησης ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν οἱ μαθητὲς Του. Τῆς Σωκινιανῆς πλάνης ἐπανέλαβαν καὶ ἄλλοι θεωρητικοί της ἐν λόγῳ ἀντιτριαδικῆς κινήσης ὅπως οἱ Val. Gentile, Matteo Gribaldo, Georg Blandrata⁶⁶.

6. Ἡ Κενωτικὴ χριστολογικὴ ἔριδα τοῦ ΙΖ αἰῶνα (1616-1627)

Ἡ ἐν λόγῳ χριστολογικὴ ἔριδα εἶχε ὡς πρωταγωνιστὲς τοὺς καθηγητὲς τῶν θεολογικῶν σχολῶν τοῦ Γκίσιεν (Giessen) καὶ τῆς Τυβίγγης (Tübingen). Βεβαίως ἡ χρονικὴ περίοδος στὴν ὁποία ξέσπασε καὶ ἐξελίχθηκε ἡ ἐν λόγῳ ἔρι-

63. Βλ. CHRISTIANI L., *Socinianisme*, DTC 14, 2332.

64. Στὰ πλαίσια αὐτὰ οἱ Σωκινιανοὶ πολέμησαν καὶ τὸ σχολαστικὸ δικανικὸ τρόπο ἐρμηνείας τῆς σωτηρίας τοῦ Ἀνσέλμου Καντερβουρίας. Βλ. NUSSEL F., «Die Sühnevorstellung in der klassischen Dogmatik und ihre neuzeitliche Problematisierung», σὺν FREY J. - SCHROTER J. (Hrsg), *Deutungen des Todes Jesu im Neuen Testament*, Tübingen 2005, σσ. 80-81.

65. Ἐπισημαίνει σχετικὰ ὁ Χρ. Ἀνδρούτσος ὅτι στὸν Σωκινιανισμὸ «ἀπομένει δὲ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος θεωθεὶς ὡς διδάσκαλος τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς ζωῆς, κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ ὁποίου βίῶν τις δύναται τυχεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς». Βλ. Χρήστου Ἀνδρούτσου, *Συμβολικὴ, Θεσσαλονίκη* 1963², σσ. 69-70.

66. Βλ. DEMBOWSKI H., *Einführung in die Christologie*, ὅπ.π., σ. 147.

δα δὲν ἀνήκει ἄμεσα στοὺς χρόνους τῆς Μεταρρύθμισης, ἀλλὰ στὸ πλαίσιο τῆς λεγόμενης Παλαιοπρωτεσταντικῆς Ὁρθοδοξίας⁶⁷. Ἀναφερόμαστε ὅμως στὴν ἔριδα ἐπειδὴ τὸ δογματικὸ ὑπόβαθρό της σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὶς χριστολογικὲς διατυπώσεις τοῦ Τύπου τῆς Συμφωνίας καὶ τὸν διαφορετικὸ τρόπο κατανόησης καὶ ἐρμηνείας τους.

Ἐπιμέρους κεφάλαιο τῆς Παλαιοπρωτεσταντικῆς Χριστολογίας ἦταν ἡ διδασκαλία περὶ τῶν δυὸ καταστάσεων τοῦ Χριστοῦ (De statibus Christi), τὴν κατάσταση τῆς ταπεινώσεως (status exinanitionis) καὶ τὴν κατάσταση τῆς δόξας (status exaltationis)⁶⁸. Πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἐν προκειμένῳ, ὅτι οἱ πρωτεστάντες θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ἂν καὶ συμφωνοῦσαν γιὰ τὶς δυὸ καταστάσεις, διαφωνοῦσαν ὡς πρὸς τὸν τρόπο κατανοήσεώς τους, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτὴ ἡ ἀσυμφωνία νὰ ἐκδηλωθεῖ κατὰ τρόπο ἔντονο⁶⁹.

Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἔριδας ὑπῆρξε τὸ πῶς πρέπει νὰ κατανοηθεῖ τὸ *Φιλιπ. 2,7* σὲ σχέση μὲ τὶς δυὸ καταστάσεις. Εἰδικότερα τί σημαίνει τὸ «ἐαυτὸν ἐκένωσε», καὶ ἰδιαίτερα πῶς σχετίζονται καὶ πῶς πρέπει νὰ κατανοηθοῦν τὰ θεῖα ἰδιώματα τῆς Παντοδυναμίας, τῆς Παγγνωσίας καὶ τῆς Πανταχοῦ Παρουσίας μὲ τὴν κατάσταση ταπεινώσεως τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας Του⁷⁰.

Κατὰ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Γκίτσεν (π.χ. J. Feuerborn⁷¹, B. Mentzer) ὁ Χριστὸς στὴν κατάσταση τῆς ταπεινώσεως κάνει «κένωση χρῆσεως» τῶν θεῶν ἰδιοτήτων του. Δηλαδή, οἱ θεῖες ἰδιότητες παρα-

67. Ὡς Παλαιοπρωτεσταντικὴ Ὁρθοδοξία στὴν ἱστορία τοῦ Πρωτεσταντισμοῦ θεωρεῖται ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 1570-1730. Βασικὰ γνωρίσματα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου στὸ κεφάλαιο Χριστολογία εἶναι οἱ δογματικὲς διατυπώσεις τοῦ Τύπου τῆς Συμφωνίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπανεμφάνιση τῆς σχολαστικῆς μεθοδολογίας στὴ διαπραγμάτευση καὶ τὴν παρουσίαση τοῦ δόγματος. Κορυφαῖοι ἐκπρόσωποι τῆς Παλαιοπρωτεσταντικῆς ὀρθοδοξίας θεωροῦνται οἱ δογματικοὶ θεολόγοι Leohard Hutter, Johann Gerhard, Abraham Calov, J. A. Quenstedts, David Hollaz. Βλ. ἐκτενῶς: RATSCHOW C.H., *Lutherische Dogmatic zwischen Reformation und Aufklärung, Band 1*, Gütersloh 1964.

68. Βλ. JOEST W., *Dogmatik, Band 1*, Göttingen 1989³, ΣΣ. 213. HARLE W., *Dogmatik*, Berlin - New York 2000², σ. 306.

69. Βλ. DEMBOWSKI H., *Einführung in die Christologie*, ὄπ.π., σσ. 145-146.

70. Συνοπτικὰ γιὰ τὴν προβληματικὴ τῆς ἐν λόγῳ ἔριδας βλ. TRILLHAAS W., *Dogmatik*, Berlin - N. York 1980⁴, σσ. 130, 260-261. JOEST W., *Dogmatik, Band 1*, ὄπ.π., σσ. 213. Ἐκτενῶς βλ. RITSCHL O., *Dogmengeschichte der Prote stantismus, Band IV*, Göttingen 1927, σσ. 85-106.

71. Βλ. FEUERBORN J., *Kenosigrafia christologische*, Marburg 1627.

μένουν πλὴν ὁμως ὁ Χριστὸς δὲν κάνει χρήση αὐτῶν καθὼς τὴν ἔχει ἀρνηθεῖ. Κενώνει τὸν ἑαυτό του ὄχι ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῶν θεϊκῶν ιδιοτήτων, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὴν χρῆση τους.

Ἀντιθέτως, οἱ θεολόγοι τῆς Τυβίγγης (π.χ. L. Osiander⁷², Th. Thummius⁷³) ὑπόστηριζαν, ὅτι κατὰ τὴν κατάσταση τῆς ταπεινώσεως ὁ Χριστὸς κάνει «κρύψη χρήσεως». Δηλαδή χρησιμοποιεῖ τὶς ἐν λόγῳ θεῖες ιδιότητες κατὰ τρόπο μυστικό, ἀφανῶς ὅπου χρειάζονταν. Βασικὸ ἐπιχείρημα τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς Τυβίγγης ἐναντίον τῶν καθηγητῶν τοῦ Γκίσσεν ἀποτελοῦσε ὁ ἰσχυρισμὸς τους, ὅτι ἡ «κένωση χρήσεως» οὐσιαστικὰ καταργεῖ τὴν ἀντίδοση τῶν ιδιωμάτων⁷⁴.

Μεταξὺ τῶν δυὸ θεολογικῶν παρατάξεων δὲν ἔλλειψαν καὶ οἱ ἀμοιβαῖες ἀλληλοκατηγορίες καὶ ἐντάσεις καθὼς οἱ μὲν κατηγοροῦνταν ἀπὸ τοὺς δὲ γιὰ Νεστοριανισμό καὶ οἱ ἄλλοι γιὰ Εὐτυχανισμό. Ἄν βεβαίως θελήσουμε νὰ ἀξιολογήσουμε τὴν ἔριδα καὶ τὸ δογματικὸ ὑπόβαθρὸ τῆς ἀπὸ πλευρᾶς ὀρθοδόξου νομίζουμε, ὅτι ὀρθῶς ἔχει ἐπισημανθεῖ, ὅτι, ἀφ' ἐνὸς μὲν, κατανοεῖ τὸ γεγονός τῆς «Κενώσεως» κατὰ τρόπο ἀντίθετο πρὸς τὴν πατερικὴ θεώρηση τῆς⁷⁵ ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ πρώτη ἐρμηνεία ὀδηγεῖ στὸν Νεστοριανισμό καὶ ἡ δευτέρα ὀδηγεῖ σ' ἓνα εἶδος Δοκητισμοῦ⁷⁶.

Ὅλοκληρώνοντας τὴν ἀναφορὰ μας πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐν προκειμένῳ καὶ μία ἐπιπλέον θεμελιώδη διαφορὰ τῆς ἐν λόγῳ λουθηρανικῆς χριστολογικῆς ἔριδας, πού εἶναι γνωστὴ ὡς «Κενωτικὴ», ἀπὸ τοὺς Προτεστάντες Κενωτικὸς θεολόγους τοῦ 19ου αἰῶνα μὲ τὴν ἀντίστοιχη θεολογικὴ προβληματική. Ἐνῶ οἱ Λουθηρανοὶ Κενωτικοὶ τοῦ 17ου αἰῶνα μιλοῦν μόνο γιὰ κρύψη ἢ

72. Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἐγγονὸ τοῦ Α. Osiander καὶ ὄχι γιὰ τὸ γιό του πού εἶχε συμμετάσχει στὶς πρώτες ἐπαφές τῶν Διαμαρτυρομένων μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

73. Βλ. THUMMIUS THEOD., *Maiestas Jesu Christi*, Tübingen 1621.

74. Χαρακτηριστικὰ ἀπόσπασματα μὲ τὶς θέσεις τῶν θεολόγων καὶ τῶν δυὸ σχολῶν παραθέτει ὁ HIRSCH E., *Hilfsbuch zum Studium der Dogmatik*, σσ. 333-336.

75. Βλ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ ΗΛ., «Κένωσις», *ΘΗΕ* 7 (1965), σσ. 486-492.

76. Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ ΧΡ., *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 19562, σ. 217. ΛΩΛΗ Σ., *Ἡ περὶ τῆς θείας τοῦ Χριστοῦ Κενώσεως θεωρία*, Ἀθῆναι 1954, σ. 30. ΤΡΕΜΠΕΛΑ ΠΑΝ., *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμος Β, Ἀθῆναι 1979², σ. 112, ὑπ. 73. Στὰ ἴδια πλαίσια ὡς πρὸς τὶς συνέπειες εὐρίσκονται καὶ οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ HAERING TH., *Der christliche Glaube*, ὁπ.π., σσ. 523-524.

ἄρνηση χρήσεως ὀρισμένων θείων ιδιοτήτων κατὰ τὴν Ἐνσάρκωση, ἀντιθέτως οἱ Λουθηρανοὶ Κενωτικοὶ τοῦ 19ου αἰῶνα ἔκαναν λόγο γιὰ ἐγκατάλειψη, ἀπέκδυση καὶ ἀπάρνηση πραγματικὴ ιδιοτήτων τῆς θείας φύσης στὴν ὁλότητά τους κατὰ τὴν Ἐνσάρκωση⁷⁷.

Μὲ τὸ τέλος καὶ τῆς περιόδου τῆς Παλαιοπρωτεσταντικῆς Ὁρθοδοξίας ἡ μερικὴ ἀπομάκρυνση τῆς πρωτεσταντικῆς Χριστολογίας ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Χριστολογία τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας θὰ καταστεῖ πλήρης καὶ ὀριστικὴ. Ὁ “Νεοπρωτεσταντισμός” καὶ ὁ “Πολιτιστικὸς Πρωτεσταντισμός” πὺν θὰ ἀκολουθήσουν στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς πρωτεσταντικῆς κινήσεως θὰ τὸ ἐπιβεβαιώνουν πλέον κατὰ τρόπο ἀναμφισβήτητο.

77. Γιὰ τοὺς Πρωτεστάντες Κενωτικοὺς τοῦ 19ου αἰῶνα βλ. BAUER M., *Die neuere protestantische Kenosislehre*, Paderborn 1917. DAME D.G., «A Fresh Look at the Kenotic Christologies», στὸ *Scottish Journal of Theology* 15(1962) 337-349. JAMES G., «The Enduring Appeal of a Kenotic Christology», στὸ *Theology* 86 (1983), σσ. 7-14. JOEST W., *Dogmatik*, Band 1, ὅπ.π., σσ. 213-214. DEMBOWSKI H., *Einführung in die Christologie*, ὅπ.π., σσ. 166-167. Ἡ κακόδοξη αὐτὴ θεωρία εἶναι ὑπαρκτὴ μέχρι καὶ σήμερον στὸ χῶρον τῶν Ἐλεύθερων Εὐαγγελικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδας. Βλ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ Β. Πρωτ., «Σύγχρονες αἰρετικὲς καὶ ἀποκρυφιστικὲς πλάνες γιὰ τὸν Χριστό», στὸ *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΟΗ (2007), σσ. 132-135.